

Kollegor!

JAG HETER ÅSA Lundqvist och det är jag som varit ordförande för Sveriges Sociologförbund under de gångna två åren. Jag har haft privilegiet att samarbeta med en mycket kompetent, konstruktiv och rolig styrelse.¹ Det har ju blivit något av en tradition att den avgående ordföranden säger några väl valda ord under Sociologidagarna. Många kloka ord har sagts genom åren och det känns i det ljuset svårt att säga något som har betydelse eller bidrar till ämnets utveckling. Det är i alla fall inte jag personen att göra. I stället skulle jag vilja ta den här tiden i anspråk och kort reflektera över vårt förbund och dess eventuella roll i några av de utmaningar och emellanåt till och med hot som vi som medlemmar i Sociologförbundet står inför, men också vilka möjligheter vi har att möta dem.

Inspiration har jag hämtat i vårt förbunds och våra systerorganisationers övergripande syften och målsättningar. Alla sociologförbund, vårt nationella och de internationella, har formulerat ambitiösa mål, som framför allt handlar om att på bästa sätt främja en fri utveckling av sociologin – och jag tänkte att jag alltså skulle prata lite om vilka möjligheter vi som medlemmar har att leva upp till dessa mål, framför allt med tanke på att vi lever i ett samhälle som är förhållandevis fientligt inställt till samhällsvetenskaplig forskning och utbildning.

Alltså: Vilka är vi? Vad har vi för mål och syfte? Vilka utmaningar står vi inför? Och hur kan vi som medlemmar i sociologförbundet leva upp till dessa mål? Det här är självfallet ingen uttömmande analys av läget, mer en reflektion av en avgående ordförande.

Innan jag säger något om våra förbunds målsättningar vill jag ge en bild av vilka vi är, vi som är medlemmar i Sveriges Sociologförbund. I dag har förbundet medlemsinstitutioner vid 14 lärosäten, fördelade mellan 16 institutioner eller motsvarande. Förbundet hade den 1 januari 2024 290 medlemmar. Tillsammans utgör vi drygt 170 lärare och forskare och drygt 90 doktorander. 26 medlemmar är yrkesverksamma utanför universitetet. Av dessa är 154 kvinnor och 136 män. Vi är alltså ganska många!

1 I bokstavsordning: Jonas Bååth, Ann-Zofie Duvander, Josef Ginnerskov, Andreas Henriksson, Magdalena Kania Lundholm, Hernan Mondani, Magnus Persson, Emelie Pilflod-Larsson, Ylva Wallinder och Åsa Wettergren.

Tabell 1. Antal medlemmar i Sveriges Sociologförbund (1 januari 2024)

	Antal
Anställda vid medlemsinstitution	108
Doktorander och studenter	91
Medlemmar anställda vid institution som ej är medlem	58
Pensionärer	7
Yrkesverksamma utanför universitet	26
Totalt	290

Vad är det då för förbund vi företräder och är medlemmar i, och i vars namn vi samlas under Sociologidagarna? Förbundet bildades 1961 och året därpå hölls dess första årsmöte. Förbundet har sedan dess haft som uppgift:

- att främja den vetenskapliga utvecklingen inom sociologin och dess tillämpningsområden,
- att verka för en ökad förståelse hos myndigheter, organisationer och bland allmänheten för sociologin som samhällsvetenskap, och
- att stärka sociologers yrkesmedvetande och yrkesansvar.
(<https://www.sverigessociologforbund.se/stadgar>)

Det är tre ambitiösa och viktiga målsättningar. Sveriges Sociologförbund är ju emellertid på intet sätt en isolerad förening. Vi är medlemmar i Nordiska Sociologförbundet, vi är representerade i ESA och medlemmar av Internationella Sociologförbundet (ISA). Även dessa förbund har uttalade syften.

NSA har en kort och koncis målformulering:

The objective of the Nordic Sociological Association (NSA) is to promote sociological research and education in Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden through cooperation between these countries. (<http://nordicsociologicalassociation.org/wp-content/uploads/2018/07/The-statutes-of-the-Nordic-Sociological-Association.pdf>)

Och det har också ESA, om än något mer elaborerad än NSA:s:

We, European Sociologists, aware of the diversity and complexities of European societies, have decided to create an Association. Its name is the European Sociological Association (ESA). Its focus is the development of sociological knowledge. The Association will help facilitate sociological research, teaching and communication between sociologists and between sociologists and other scientists. We have established the Association in the hope that its work will contribute to

understanding and solving social problems, to improving the quality of life in Europe and beyond, and to encouraging peaceful and productive relations among peoples. (<https://europeansociology.org/about-esa/governance/statutes>)

Även ISA har som mål att främja sociologin, med särskild tonvikt på att stärka och stödja utvecklingen av en fri sociologi:

The International Sociological Association (ISA) is a non-profit association for scientific purposes. Its function is to represent sociologists everywhere, regardless of their school of thought, scientific approaches or ideological opinion. ... The goal of the Association is to advance sociological knowledge throughout the world. In its structure, the Association recognizes the aspirations of sociologists in all parts of the world and endeavours to support and strengthen the free development of sociology in cooperation with similar associations of social scientists. (<https://www.isa-sociology.org/en/about-isa/statutes>)

Vi ingår alltså i ett sammanhang där utvecklingen av sociologisk forskning sker i nära samarbete med kollegor runt om i världen. Och så har det alltid varit. Vi kan naturligtvis inte själva utveckla vårt ämne, och det har vi så klart aldrig gjort. Men jag inbillar mig att det just nu – i klimatkrisens tidevarv, i en tid då sju av tio människor i världen lever i icke-demokratier (för tio år sedan var det enligt V-Dems senaste rapport inte ens hälften), i en tid då hot mot yttrandefrihet, hot mot akademisk frihet och hat tar sig alltmer brutala uttryck och i en tid då väpnad konflikt, död och förtryck växer sig allt starkare och drabbar helt oskyldiga människor – att det just nu är särskilt viktigt att fundera på hur vi på bästa sätt kan främja våra samarbeten, och via dem verka för en fri och obunden utveckling av sociologin.

Hur kan då vi – som förbund och som medlemmar – göra just detta: främja och stärka en fri utveckling av sociologin? Ett svar är att vi så klart redan gör det, i vår vardag. Vi gör det när vi forskar, när vi utbildar och när vi samverkar.

Men frågan är vilka möjligheter vi har att göra allt detta på bästa sätt? Vi bedriver nämligen våra verksamheter i ett relativt aggressivt socialt, politiskt och ekonomiskt landskap: samhällsvetenskaperna i allmänhet och sociologin i synnerhet är utsatta för en rad olika utmaningar, ja till och med hot, några av dem värre än andra. Jag vill här ta upp några av de utmaningar som jag anser att vi står inför men också säga något om hur vi möjligen kan möta dem. Som sagt: det är ingen uttömmande analys, mer en begränsad reflektion.

Min utgångspunkt är att samhällsvetenskaperna och därmed också sociologin är hotad. Det är självklart så att sociologin alltid mött utmaningar – och det är ju också så att vårt ämne är ett resultat av olika försök att förstå och förklara samhällskriser – men det är inte den diskussionen jag är ute efter. Jag vill inte heller diskutera vår historia och våra dåtida problem, utan snarare reflektera över några av de yttre utmaningar och hot vi möter i dag.

Ett första hot, som i förstone kan tyckas underordnat eller till och med lite bortskämt att ta upp, inte minst med tanke på vilken värld vi lever i, handlar om prioriteringar av de resurser som regeringen anslår till svensk forskning. Jag menar att detta är en fråga som vi måste diskutera, att den på många sätt är avgörande för vårt ämnes framtid. Det är helt

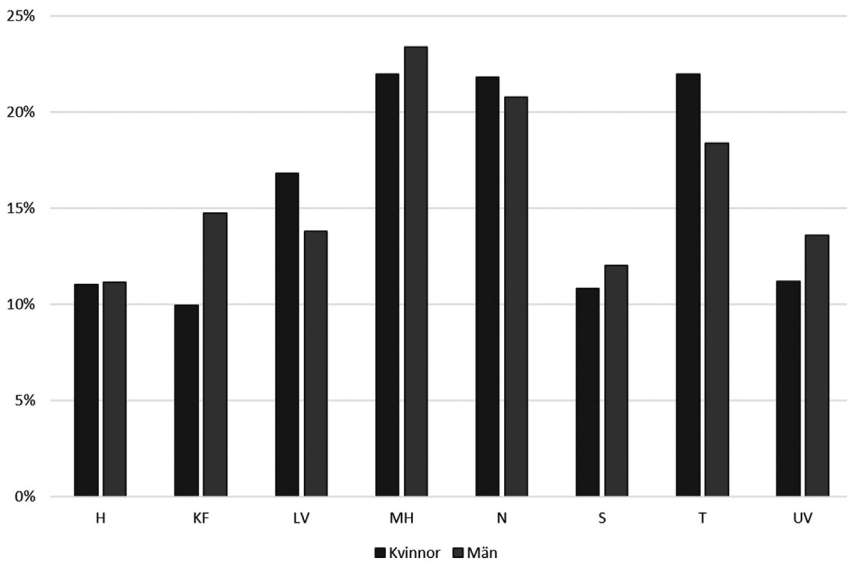
klart att vi i det här sammanhanget möter försummelse, ignorans och okunskap av regeringar som inte alls prioriterar eller tillräckligt finansierar och stödjer samhällsvetenskaplig forskning i allmänhet och sociologisk forskning i synnerhet. Inte minst vid en jämförelse med andra områden.

Jag har hämtat inspiration från några nyligen publicerade siffror från Vetenskapsrådet, alltså en av de större finansiärerna, och ska nu visa två diagram. Jag är fullt medveten om att det här är en ofullständig bild av läget, men VR är den myndighet som fördelar mest medel till vårt område av alla statliga finansiärer, samtidigt som VR:s bredd ger oss möjlighet att faktiskt jämföra vårt område med andra. Det är med andra ord inte någon fullständig analys av läget, men jag tänker mig att de diagram jag nu ska visa säger något om de utmaningar vi står inför.

Jag kommer att visa två diagram där beviljandegraden för fria projekt och etableringsbidrag per ämnesområde illustreras. De fria projekten är en bra utgångspunkt, eftersom den övervägande delen av VR:s finansiering är just fri och tematiskt obunden.

Det första diagrammet visar ett genomsnitt av beviljandegraden per ämnesområde mellan åren 2019 och 2023.

Diagram 1. Beviljandegrad för fria projektbidrag och etableringsbidrag, genomsnitt 5 år (2019–2023).

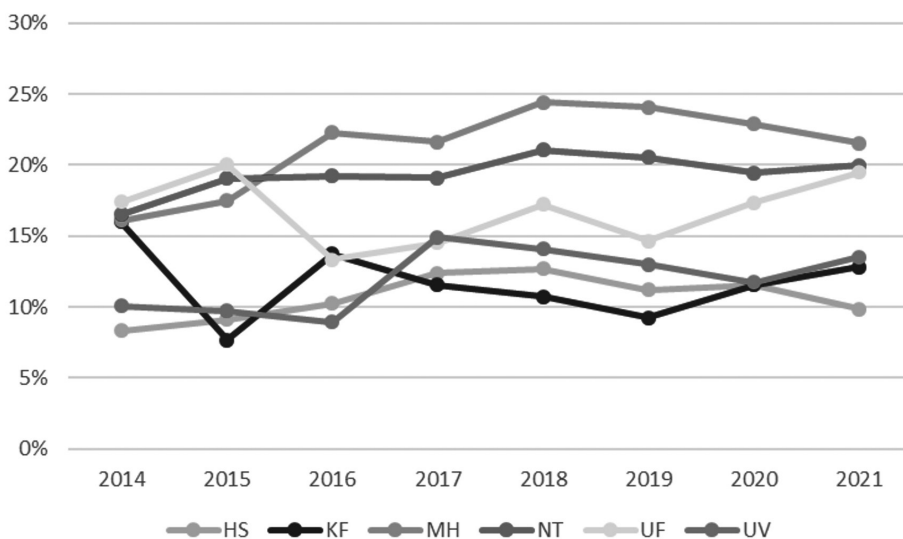
H = humaniora; KF = konstnärlig forskning; LV = Lantbruksvetenskap och veterinärmedicin; MH = medicin och hälsa; N = naturvetenskap; S = samhällsvetenskap; T = teknikvetenskap; UV = utbildningsvetenskap

Källa: Vetenskapsrådet, 2024

Som ni ser är beviljandegraden för samhällsvetenskaperna låg, strax över 10 procent. Och som ni också ser så har framför allt medicin och hälsa, naturvetenskaperna och teknik långt högre beviljandegrader än vad vi har.

Och för att ytterligare understryka den här snedfördelningen kan vi också titta på det här diagrammet, också från Vetenskapsrådet, som visar beviljandegraden per ämnesområde och år – alltså inte ett genomsnitt som i det första diagrammet. Det orangea strecket representerar samhällsvetenskaperna. HS-området är alltså det område som över tid ligger lågt och 2021 hade de lägst beviljade beloppen per sökande.

Diagram 2. Beviljandegrad per ämnesområde för fria projektbidrag, VR, 2014–2021.

Källa: Vetenskapsrådet 2023

Den här djupt oroande bilden handlar helt enkelt om att vi får mindre pengar än andra områden. Skevheten är med andra ord helt avhängig av den fördelning som bestäms av regeringen (Vetenskapsrådet 2023).

De här låga beviljandegraderna får också konsekvenser. En är självklart att en hel del forskning som bedöms vara av mycket hög kvalitet inte kan finansieras i dagens konkurrensläge och att alla de som söker dessutom riskerar att demoraliseras av de låga beviljandegraderna (Vetenskapsrådet 2023, s. 20). Detta betyder också att mycket av den forskning som med stor sannolikhet skulle bidra till att främja och stödja en fri utveckling av sociologisk forskning inte genomförs – vi är så beroende av externa medel att vi har små möjligheter att forska om dessa uteblir. På så sätt undermineras vår förmåga att förstå och förklara vår omvärld och på sikt vår demokrati.

Det finns ingen empirisk anledning till att det ska vara så här. Det finns inga empiriska belägg för att andra områden bättre förklarar och förstår våra samhällsutmaningar eller att vi skulle vara mindre angelägna än andra områden. Det här handlar

om felprioriteringar i politiken, om en oförmåga eller ett ointresse av att förstå vad bra samhällsvetenskaplig och sociologisk forskning faktiskt kan bidra till.

Frågan är därför hur vi mer aktivt och framgångsrikt kan kommunicera denna snedfördelning till beslutsfattarna. Vi vet att sociologisk forskning bidrar till att förstå och förklara vårt samhälle, men hur får vi beslutsfattarna att förstå det?

Jag tror att vi bland annat – vid sidan av att fortsätta bedriva högkvalitativ forskning och utbildning – måste utveckla en *initierad och återkommande dialog* med relevanta beslutsfattare. Vi måste skapa och utveckla nya sätt att på ett pedagogiskt sätt berätta om vad vår forskning faktiskt bidrar till. Vi måste helt enkelt bli bättre på att förklara *varför* våra ämnen är livsviktiga och att en utarmning av sociologin och annan samhällsvetenskap skapar grogrund för ett samhälle som ingen vill leva i. Vi kan inte bara göra detta genom våra resultat och genom den kontakt vi redan har med våra samarbetspartner, utan vi måste få till ett samtal mellan vetenskapssamfundet och våra beslutsfattare. Men en sådan dialog blir inte bara till: den kräver aktivt lobbyarbete och en tydligt formulerad agenda för samhällsvetenskaperna och sociologin. En sådan agenda kan nog inte bara ge uttryck för att vi får för lite pengar. Vi måste förklara varför vi behöver mer pengar på ett sätt som blir begripligt för de politiker som har makten att fördela våra resurser. För tillfället finns mycket få sådana kanaler. Här tror jag att Sociologförbundet tillsammans med systerorganisationer inom andra ämnen och andra allierade absolut skulle kunna fungera som plattformar för en vidare initierad och återkommande dialog med sikte på att skapa en agenda som når fram och på sikt kan förändra den nuvarande snedfördelningen.

Den andra utmaningen har att göra med höga förväntningar. Vi utvärderas och jämförs ständigt, nationellt och internationellt men också internt, vi uppmanas att publicera oss i de bästa tidskrifterna eller på de bästa förlagen, att hela tiden söka externa medel och samarbeta med det omgivande samhället samtidigt som vi ska vara excellenta lärare. Jag skulle vilja påstå att vi gör allt detta, och väldigt ofta gör vi det på ett fantastiskt och framgångsrikt sätt, trots de usla finansieringsvillkoren – men detta kan också, som vi alla vet, skapa spänningar och oro.

En viktig uppgift är därför att hitta realistiska sätt att navigera och också hantera dessa förväntningar. Vi gör redan detta: vi stöttar varandra så gott det går runt om på alla våra institutioner. Men jag tänker att vi på våra institutioner behöver tänka lite mer strategiskt kring hur vi kan bli ännu bättre på att stödja varandra. Vi lever i en extremt konkurrensutsatt miljö och många gånger hinner vi inte med att fundera djupare kring hur vi kan skapa en forsknings- och utbildningsmiljö som vi alla faktiskt kan blomstra och växa i. Det finns dock en hel del goda exempel. Jag tror exempelvis på idén om att skapa gemensamma *forskningskulturer*, där olika empiriska, teoretiska och metodologiska områden har en självklar plats, men där själva kulturen uppmuntrar till gemensamma, kollegiala insatser. En forskningskultur handlar alltså inte bara om en fluffig strategi, den tar sig konkreta uttryck – den är en motståndsstrategi för överlevnad. Det finns många goda exempel ute på institutionerna, till exempel gemensamma skrivretreater, kollegiala forskningsansökningsdagar, läspaneler där seniora forskare stödjer yngre forskare, inbjudna gäster, gärna från andra områden än våra egna, som

inspirerar oss att tänka i nya banor eller tala om konsten att skriva. Ni vet vad jag menar. Sådana aktiviteter – som vi alla känner igen, men kanske inte alltid har tid att genomföra eller delta i – stärker känslan av en *gemensam och kollegial forskningskultur*. Och den främjar nyfikenhet och en nyfikenhetsdriven forskning. Det kan till och med vara så att oväntade möten uppstår! En sådan gemensam forskningskultur hjälper oss att hantera långtgående förväntningar som grupp snarare än som individer: känslan av ensamhet och individuellt misslyckande minskar samtidigt som motståndet mot ett system som bygger på konkurrens och ganska extrem individualism ökar.

I detta sammanhang vill jag också ta upp de utmaningar som doktorander och nydisputerade forskare står inför. Denna grupp är avgörande för vårt ämnes överlevnad. Det är de som ifrågasätter och kritiskt utvecklar våra tankar och idéer. De är vår framtid. Men ändå är deras position osäker och många känner en stor otrygghet i systemet. Det verkar också som om allt fler unga väljer andra vägar än akademien, den är för osäker, och jag tänker att det är avgörande för ämnets utveckling att skapa förutsättningar för att de intellektuellt djärva över huvud taget ska vara intresserade av oss och senare också uppmuntra dem att stanna kvar inom akademien. Vi måste se till att erbjuda möjligheter för de unga att utveckla sin originalitet och sitt oberoende.

En tredje utmaning handlar om direkta hot. Sociologer möter direkta hot eller hat från individer eller grupper som tror och påstår att kritisk forskning och utbildning om till exempel genus, kriminalitet, migration eller klimatförändringar antingen är politiserade, falska nyheter eller något som undergräver deras världsbild. Trots att våra analyser är kollegialt granskade och ofta diskuterade i många olika sammanhang före publicering, så tycks intresset för att misstänkliggöra vår forskning vara fortsatt stort.

Det här är en farlig utveckling: farlig eftersom forskare faktiskt kan råka illa ut, men också därför att hot av olika anledningar kan begränsa vår frihet att forska om ämnen som i den offentliga debatten är polariserade. Det är också en farlig utveckling med tanke på risken för en alltför hård politisk styrning av det som vi ska forska och undervisa om. Vi, precis som många andra sociologer runt om i världen, möter dessa hot (i vissa länder har hoten övergått till handling) – och jag tänker att om vi här i Sverige vill verka för det internationella sociologförbundets målsättning, att främja och stödja en fri utveckling av sociologin, måste vi även fortsättningsvis ta hoten på allvar, men också stödja dem som utsätts. Vi – kollegor och akademiska ledare – behöver fortsatt tydligt tala emot den här utvecklingen. Inte bara i korridoren, utan med väl underbyggd sociologisk analys även i den offentliga debatten. Vi behöver också de där kanalerna jag talade om innan, för att på ett välargumenterat sätt förmedla vad en fri sociologisk forskning faktiskt bidrar till – för vår framtida demokrati. Vi kan också liera oss med andra vetenskapsområden och andra yrken, exempelvis journalistkåren, som har liknande erfarenheter och som vi kan kroka arm med. Vi gör det redan, men vi kan inte slå oss till ro. Det står helt enkelt för mycket på spel.

Det finns självklart fler utmaningar: jag tänker på juridifieringen av forsknings-etiken. Här finns redan i dag starka röster i debatten, inte minst sociologer. Ni har alla läst och följt debatten. Och kritiken av systemet har faktiskt bidragit till att en förändring med all sannolikhet kommer på plats. Det går alltså att förändra. En annan

utmaning handlar om den komplicerade frågan om hur mycket politikerna ska styra vilka områden vi ska forska om. Den utmaningen kan vi tala om länge. Det går att räkna upp fler. Jag nöjer mig med dessa.

Jag har med några få exempel beskrivit en del av de utmaningar och hot som vi sociologer står inför, och också hur vi möjligen kan formulera ett substantiellt motstånd. Vårt ämne är förmodligen bäst lämpat att navigera i dessa utmaningar. Vi kan genom våra begrepp, metoder och frågor analysera de mest komplexa skeenden och företeelser; vi har integriteten och också fantasin att även i framtiden främja och stödja en fri utveckling av sociologin. I den bemärkelsen är vi oslagbara. Men jag tror också att vi måste vara förberedda på att även fortsättningsvis *aktivt* möta alla de utmaningar och hot som vi och vårt ämne står inför, exempelvis genom att skapa kanaler till beslutsfattare, där vi kan förmedla en gemensam agenda som förklarar varför en fri sociologi behövs, genom att skapa gemensamma forskningskulturer och genom att tydligt tala emot dem som hatar.

Jag tänker också att vi möter dessa hot och utmaningar genom att vara här: genom att delta i alla de aktiviteter som anordnas i våra förbund, genom att ses och diskutera och se till att våra analyser blir ännu bättre. Och här har alltså Sveriges Sociologförbund, med dess ambitiösa mål och syften, en mycket viktig roll att axla, även i framtiden.

Med dessa ord säger jag tack för mig och önskar nästa styrelse stort lycka till!

Åsa Lundqvist

Avgående ordförande för Sveriges Sociologförbund

Referenser

- European Sociological Association (2024) Stadgar: <https://europeansociology.org/about-esa/governance/statutes>.
- International Sociological Association (2024) Stadgar: <https://www.isa-sociology.org/en/about-isa/statutes>.
- Nordic Sociological Association (2024) Stadgar: <http://nordicsociologicalassociation.org/wp-content/uploads/2018/07/The-statutes-of-the-Nordic-Sociological-Association.pdf>.
- Sveriges Sociologförbund (2024) Stadgar: <https://www.sverigessociologforbund.se/stadgar>.
- V-Dem Institute (2024) *Democracy Report 2024. Democracy Winning and Losing at the Ballot*. https://v-dem.net/documents/43/v-dem_dr2024_lowres.pdf.
- Vetenskapsrådet (2024) *Vetenskapsrådets finansiering i siffror*, <https://www.vr.se/analys/svensk-forskning-i-siffror/vetenskapsradets-forskningsfinansiering-i-siffror.html>.
- Vetenskapsrådet (2023) *Forskningsöversikt 2023 Humaniora och samhällsvetenskap*, [https://www.vr.se/download/18.49a549b18529b243f3485d6/1674814091342/Forskningsöversikt%202023%20-%20Humaniora%20och%20samhallsvetenskap.pdf](https://www.vr.se/download/18.49a549b18529b243f3485d6/1674814091342/Forskningsoversikt%202023%20-%20Humaniora%20och%20samhallsvetenskap.pdf).